

наполегливості, оскільки подолання проявів РАС передбачає регулярні та постійні зусилля з боку всіх, хто залучений до взаємодії з дитиною.

Література:

1. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом: Навч. посіб. для вищих навч. закладів / В.В. Тарасун, Г.М. Хворова; За наук. ред. Тарасун В.В. -К.: Наук, світ, 2004. –100 с.
2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 № 912 «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання»
3. Островська К.О. Аутизм: проблеми психологічної допомоги. Навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 110 с.
4. Психологічний супровід дітей з розладами спектра аутизму: навчально-методичний посібник/ Т.М.Шкварська.- Кам'янець-Подільський, 2017.- 152 с.
5. Скрипник Т. В. Діти з аутизмом в інклюзії: сценарії успіху: монографія. Київ: ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. 208 с.
6. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посіб. / Укладач – Скрипник Т., – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 56 с.

ІНКЛЮЗИВНА ТЕМАТИКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ І ЮНАЦТВА

Білик Г. М.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
halynabilyk@ukr.net*

Створення інклюзивного середовища є нагальним викликом сьогодення, зокрема в Україні. Окрім того, що наша держава й так доволі довго йшла до усвідомлення цієї необхідності, уже понад десять років триває російсько-українська війна, яка помітно збільшила той соціальний сегмент, який потребує прийняття, підтримки, доступності й інтеграції. Законодавча база проблеми ґрунтовно виписана міжнародними й українськими державними документами. Наразі важливо, щоб кожен громадянин долучився до її вирішення, став творцем і носієм інклюзивної культури. Цьому значною мірою може посприяти мистецтво слова, особливо літературно-художня творчість для дітей та юнацтва, яка – в освітньому середовищі чи в умовах самовільного читання – нестиме молоді значущий духовний посил, закладатиме базу інклюзивного світогляду.

Фахову, системну увагу питанню зв'язку художньої літератури, інклюзії та літературної освіти вітчизняна наукова спільнота виказує наприкінці 2010-х – на початку 2020-х рр. У цьому переконає поява змістовних посібників, які глибоко осмислюють проблему в естетичному й соціологічному аспекті – з опорою на світовий досвід; залучають значний український і зарубіжний текстовий матеріал; скеровують напрацьовану методика в заклади вищої та загальної середньої освіти. Мовиться про книги О. Деркачової та С. Ушневич «Література та інклюзія» (2020) [1], О. Осмолівської «Інклюзивна література в сучасному європейському книговидаванні» (2021) [3], вибіркові компоненти освітніх програм низки ЗВО (викладачі О. Деркачова, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника; О. Осмолівська, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка; А. Тичініна, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича та ін.), нові модельні програми з української літератури для 5-6 (2021) і 7-9 (2023) класів кількох авторських груп, у яких передбачено вивчення інклюзивних творів, насамперед із сучасного літературного процесу. Цінні відкриття з теми містять статті Н. Головаченко, Н. Горбач, О. Деркачової, О. Дибовської, Р. Жаркової, Т. Марценюк, О. Осмолівської, О. Слижук, С. Ушневич А. Чередник, О. Шарова, Т. Шарової та ін. Значний інтерес до неї науково-педагогічної

спільноти й літераторів, активне ініціювання вагомих соціальних культурно-медійних проєктів (створено єдину електронну базу інклюзивних видань «INCLUSIVE Books» (2016); запроваджено номінацію «Інклюзивні оповідання “Terra інклюзія”» Міжнародного літературного конкурсу «Коронація слова» (2017), опубліковано три книги таких текстів (2018–2020); започатковано інклюзивний літературний конкурс для дітей та юнацтва імені Дмитра Ружевича (2021); проведено низку тематичних дискусій у рамках книжкових фестивалів; вироблено інклюзивні рубрики книговидавництвами), дослідницьких форумів (як-от Міжнародна наукова конференція «Вихід за межі: інклюзивна література як голос “іншого”», 26–27 вересня 2024 р., Бердянський державний педагогічний університет) є демонстрацією твердих і послідовних кроків у напрямку світоглядного оновлення, організації «життя без обмежень» – побудови суспільства рівних можливостей і сталого розвитку. Попри війну ринок інклюзивної літератури в Україні поповнюється новими виданнями, і читачі мають можливість задовольняти свої тематичні інтереси, а дослідники – глибоко осмислювати якість і функційність цього актуального формату.

Мета нашої роботи – акцентувати можливості формування інклюзивного середовища засобом художнього слова й читання, окреслити генезу української літератури з інклюзивним змістовим компонентом для дитячо-юнацької аудиторії, простежити ідейно-тематичне розмаїття цих творів і рекомендації до їх вивчення в ЗЗСО. Методологічний інструментарій дослідження – культурно-історичний підхід, текстуальний аналіз, класифікація.

Вітчизняна дитячо-юнацька художня література з інклюзивним змістовим компонентом – явище нове, виформуване впродовж останнього десятиліття. До прикладу, відома дослідниця історії української літератури для дітей та юнацтва Т. Качак, розмислюючи 2014 р. про подолання тем-табу й постколоніальне оновлення в сучасній прозі для юного читача, не уживає терміна «інклюзивний», мовлячи про цілком споріднену проблематику в повістях В. Бердта («Мій друг Юрко Циркуль»), С. Гридїна («Не такий»), Г. Малик («Злочинці з паралельного світу»), М. Павленко («Миколчині історії»), В. Рутківського («Потерчата») [2]. Літературознавча наука таким концептом ще не оперувала, утім починав визрівати суспільний запит на інклюзивні тексти, пов'язаний із реформуванням системи освіти (Закон України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання», 2014), і майстри слова робили перші спроби вивести дитину-героя з інвалідністю на сторінки творів. Нині в бібліотеці українського інклюзивного письменства – понад п'ятдесят авторських книг і збірників, частотність появи яких із року в рік зростає.

Безумовно, не можна заперечувати, що в класичний період розвитку української літератури для юного читача (XIX–XX cc.) митці не раз зображували дитину з фізичними, психологічними, соціальними, екзистенціальними тощо проблемами, розмислювали про її суспільну адаптацію, роль родини та школи на цьому шляху. Згадаймо, зокрема, оповідання *про самотність, сирітство, соціальну невлаштованість юного персонажа* (1): Олени Пчілки – «Хлопчик і ведмідь» (із щасливим фіналом: добрий пан бере на себе опіку малого прибудди), Б. Грінченка – «Дзвоник», «Сама, зовсім сама», В. Винниченка – «Кумедія з Костем», окремі тексти зі збірки «Намісто» (усі з трагічним фіналом); *про соціальне й національне приниження дитини, зокрема в середовищі однолітків, школі* (2): Олени Пчілки – «Збентежена вечеря», «Півтора оселедця», Б. Грінченка – «Дзвоник», «Украла», І. Франка – «Оловець», «Отець-гуморист», «Schon Schreiben» (зображені педагоги зрідка є друзями дитини, а здебільшого дуже далекі від свого фаху); *про дитину з проблемами зі здоров'ям, фізичними особливостями* (3): С. Черкасенка – «Маленький горбань» (відчуває любов мами, дідуся, сільських дітей; душевною добротою змінює на краще однолітка-кривдника), В. Сухомлинського – «Горбатенька дівчинка», «Глуха дівчинка» (діти мають підтримку однокласників та вчителя); *про душевну самотність і нерозуміння дитини з боку близьких, рідних людей* (4): І. Франка –

«Малий Мирон», М. Коцюбинського – «Подарунок на іменини», Гр. Тютюнника – «Дивак». Ці й інші письменники (а з-поміж них чимало педагогів) закладали фундамент української інклюзивної літератури, утім мислили дещо іншими категоріями, констатуючи реалії, нерідко екзистенційні трагедії, але ще недостатньо міркуючи про простір можливостей, різноманітність суспільства в несприятливих умовах колоніального стану й тоталітарного режиму. У сучасній «дорослій» літературі традицію такого зображення особливого персонажа розробляє М. Матіос – повісті «Солодка Даруся» (2004), «Майже ніколи не навпаки» (2007), «Мама Мариця, дружина Христофора Колумба» (2008), «Черевички Божої матері» (2013) тощо.

Сучасну українську інклюзивну літературу для дітей і юнацтва репрезентують твори: *К. Бабкіної* (Гарбузовий рік, 2014; Шапочка і кит, 2015), *І. Байдака* ((Не)помітні, 2021), *А. Бачинського* (140 децибелів тиші, 2015), *Л. Денисенко* (Майя та її мами, 2017), *О. Деркачової* (Коли прокинешся, 2018; Дім Терези, 2018), *О. Драчковської* (Зайчик-нестрибайчик та його смілива мама, 2019; Зайчик-нестрибайчик подорожує, 2021), *А. Дубішина* (Особливе одкровення, 2020), *К. Єгорушкіної* (Будиночок з води, 2011), *Т. Злотковської* (Червона сукня моєї тітки, 2019); *Дари Корній* (Гонимарник, 2010; Зірка для тебе, 2013), *М. Лівіна* (Рікі та дороги, 2017), *О. Луцевської* (Авіа, пташиний диспетчер, 2015; Опікуни для жирафа, 2018; Задзеркалля, 2016; Скелет без шафи, 2019); *Дз. Матіяш* (Марта з вулиці святого Миколая, 2017); *І. Мориквас* (Магда і вітер, 2017); *В. Надикто* (Пригоди Даші й Тіні, 2017); *А. Нікуліної* (Сіль для моря, 2017); *Л. Ніцої* (Дві бабуськи в незвичайній школі, або Скарб у візку, 2017); *О. Осмолівської* (Сонце в озері твоєму, 2016), *Є. Пірог* (Тридцять перший меридіан, 2018; Сім дорослих днів, 2019); *О. Радущинської* (Метелики у крижаних панцирах, 2015); *О. Сайко* (До сивих гір, 2015; Птахи завжди повертаються, 2017; Нетутешній, 2018;) та ін.

Це тексти з широким тематичним діапазоном, як-от: дитина з інвалідністю, чуттєвою вразливістю, особливою ментальною сферою; її взаємини з дорослими, однолітками, світом природи, сфера інтересів і занять, переживання хвороби, думки про життя і смерть; підліток і проблеми дорослішання, фізіологічні й комунікативні незручності, зміна системи цінностей, конфліктність, булінг, душевне спустошення, думки про самогубство, уміння робити висновки з пережитого, знаходити кращого себе; доля дитини-сироти, життя під опікою чи в інтернатному закладі, стосунки, зради, залежності, проступки й життєві подвиги; інакшість в родині та шкільному середовищі, з якою стикається юний персонаж, особливості його реагування, розвиток емпатії, прояви турботи, уміння брати відповідальність на себе тощо. Тести майстерно написані, емоційно вивірені, часто поєднують пізнавальний і розважальний компоненти, мають художню (естетичну, образну, інтенціональну) вагу, доступні й корисні для дитячого читання. Окремі з творів з інклюзивним змістовим складником – *О. Гавроша*, *С. Гридїна*, *І. Калинця*, *Г. Кирпи*, *Дари Корній*, *О. Луцевської*, *Г. Малик*, *М. Марченко*, *Б. Матіяш*, *Дз. Матіяш*, *О. Радущинської*, *О. Сайко* та ін. – рекомендовані до вивчення у 5–9 класах ЗЗСО.

Отже, сучасна українська література для дітей та юнацтва впродовж останнього десятиліття напрацювала значну й розмаїту інклюзивну бібліотеку, яка задовольняє запити сучасного суспільства й системи освіти зокрема. Твори письменників, довершені у формо-змістовому плані, допомагають юному читачеві виробити інклюзивний світогляд, пізнати життя в його багатоманітті й усвідомити власну особистісну неповторність, плекати культуру толерантності.

Література:

1. Деркачова О., Ушневич С. Література та інклюзія : підручник. Брустурів : Дискурсус, 2020. 286 с.
2. Качак Т. Б. Подолання тематичних табу у сучасній українській прозі для дітей та юнацтва: постколоніальна практика. *Наукові праці : наук.-метод. журнал*. Вип. 228.

Т. 240. Філологія. Літературознавство. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2014. С. 51–58.

3. Осмоловська О. А. Інклюзивна література в сучасному європейському книговидаванні : навч. посіб. Київ : Видавничий центр «12», 2021. 184 с.

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОБОТИ З ДІТЬМИ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Гриньова М.В., Губарь О.Г.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
olhahubar82@ukr.net*

Актуальність. Діти з вразливих груп населення стикаються з численними труднощами, які можуть негативно впливати на фізичне, психологічне та соціальне буття. Дані труднощі пов'язані з різними факторами, такими як бідність, насильство в сім'ї, міграція, інвалідність, етнічна приналежність тощо. Робота з такими дітьми в умовах закладів освіти вимагає комплексного підходу, який врахує індивідуальні потреби та особливості.

Мета нашого дослідження: проаналізувати основні проблеми, з якими стикаються діти з вразливих груп, та окреслити перспективи їх подолання.

Уразливість певних категорій осіб й індивідуумів, зокрема підлітків, має універсальний і постійний характер, внаслідок того, що в принципі неможливо констатувати той факт, що це явище відсутнє у правовій сфері. Зважаючи на те, що суспільство не здатне викоренити це соціальне явище, то захист прав уразливих груп населення стало предметом міжнародно-правового регулювання. Термін «уразливі групи населення» з'явився в міжнародному праві в другій половині ХХ століття.

Згідно з визначенням, даним ВОЗ, "уразливі групи населення" – це група або частина суспільства з вищим в порівнянні з іншими групами або іншим суспільством ризиком піддатися заходам дискримінаційного характеру, насильству, стати жертвами природних катастроф або економічних криз [1].

Проблеми та актуальність подолання соціальної та освітньої нерівності в своїх роботах розглядали Т. Алексеєнко, О. Бех, Ю. Жданович, З. Кияниця, В. Кириченко, Т. Куниця, Ж. Петрочко, Л. Малиношевський, Б. Нечереда, Н. Сергеева та ін. [2, 3].

Сучасний досвід закладів загальної середньої освіти свідчать про те, що до уразливих категорій включаються, як учні з особливими освітніми потребами, так і діти із повних, успішних родин, що свідомо не приймають суспільні правила й моральні норми, а також учні із родин заробітчани та «чорнобильців», учні із тимчасово переміщених родин і сімей воїнів, які служать або загинули, діти батьків-представників небезпечних професій тощо, тобто всі ті, що «мають більшу за інших ймовірність потерпати від дії негативних економічних, екологічних, техногенних та інших чинників сучасного життя, а також (зважаючи на події останніх років) негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини тощо [4].

Оскільки до вразливих груп дітей належать ті, хто перебуває у складних життєвих обставинах і потребує додаткової підтримки, це можуть бути: діти з малозабезпечених сімей (стикаються з обмеженим доступом до освіти, охорони здоров'я та інших соціальних послуг), діти з багатодітних сімей (часто відчують брак уваги з боку батьків, що провокує проблеми з навчанням та поведінкою), діти з неповних сімей (можливі емоційні труднощі), діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування (проблеми адаптації в нових сім'ях або установах); діти з інвалідністю (потреба в спеціальних освітніх та реабілітаційних послугах), діти-мігранти (відчують мовні